

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЧАСОПИСИ ТЕРНОПІЛЛЯ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Тетяна РЕШЕТУХА

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ID ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4515-3425>
reshtetyana@tnpu.edu.ua*

У статті окреслюється цілісна картина становлення та функціонування літературно-мистецьких часописів Тернопілля кінця ХІХ – першої третині ХХ століття, з'ясується їх змістове наповнення і тематичне спрямування.

Зазначається, що уже перший українськомовний часописом краю – рукописна газета членів учнівського товариства «Громада» «Сніп» (1876) – мала риси літературного часопису. Наголошується, що усі рукописні літературно-мистецькі часописи («Поступ», (Бережани); «Ідея», «Перший промінь», «Праця» (Тернопіль); «Перші кроки», «Юнацтво», «Хвиля», «Проліски» (Кременець)) видавалися учнями гімназій. Перші чотири датуються періодом Австро-Угорського панування, кременецькі видання – 20-ми роками міжвоєнного періоду. Вони містили художні твори (поетичні та прозові) в першу чергу самих гімназистів, а також українських письменників і поетів, а також статті національно-патріотичного та літературознавчого змісту. Видання відзначалися невеликим обсягом, обмеженою читацькою аудиторією і нетривалим періодом існування – зазвичай вдавалося видати кілька чисел. Окремі видання («Ідея», «Перший промінь», «Юнацтво») тиражувалися на гектографі.

Друковані літературно-мистецькі часописи краю («Молодіж», «Чар-зілля», «Літературно-науковий вістник», «Сяйво» (Тернопіль), «Віра» (Кременець)) характеризуються широкою автурою, високим рівнем опублікованих у них

творів. Два з п'яти видань («Чар-зілля» та «Літературно-науковий вістник») не були власне тернопільським, а їх редакції передислокувалися у місто зі Львова через помірну ціну на друкарські послуги.

Літературно-мистецькі видання Тернопільщини кінця XIX – першої третини XX століття були покликані до життя щораз більшою потребою в українському слові як реальному чинникові суспільного поступу нації, гуртуванням українців, піднесенням рівня їхньої національної свідомості. Вони видавалися з приватної ініціативи їх засновників – тодішніх чи майбутніх видатних постатей, громадських та культурних діячів України чи краю.

Ключові слова: історія журналістики, історія видавничої справи, рукописні часописи, молодіжні часописи, літературно-мистецькі часописи, Тернопілля.

LITERARY AND ARTISTICAL PERIODICALS OF TERNPIL REGION AT THE END OF THE 19TH — THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY

Tetiana RESHETUKHA

*PhD of Science in Social Communications, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Journalism
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National University
2 Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil
ID ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4515-3425>
reshetyana@tnpu.edu.ua*

The article outlines a holistic picture of the formation and functioning of Ternopil's literary and artistic periodicals of the end of the 19th – the first third of the 20th century; their content and thematic orientation are clarified.

It is noted that the first Ukrainian-language periodical of the region – the handwritten newspaper of the members of the student association «Hromada» «Snip» (1876) already had features of a literary periodical. It is emphasized that all handwritten literary and artistic periodicals («Postup», (Berezhany); «Ideia», «Pershyi promin», «Pratsia» (Ternopil); «Pershi kroky», «Iunatstvo», «Khvyliia», «Prolisky»

6 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 54. 2022

(Kremenets)) were published by students of gymnasiums. The first four date from the period of Austro-Hungarian rule, the Kremenets edition – from the 20s of the interwar period. All of them contained artistical works (poetic and prose) - primarily by students of gymnasiums themselves, as well as Ukrainian writers and poets - as well as articles of a national-patriotic and literary nature. These editions are characterized by a small volume, a limited readership and a short period of existence – it was usually possible to publish only a few issues. Separate editions («Ideia», «Persnyi promin», «Iunatstvo») were reproduced on the hectograph.

The printed literary and artistic periodicals of the region («Molodizh», «Char-zillia», «Literaturno-naukovyi vistnyk», «Siaivo» (Ternopil), «Vira» (Kremenets)) are noted for their wide authorship and high level of published works. Two of the five editions («Char-zillia», and «Literaturno-naukovyi vistnyk») were not actually from Ternopil, but their editors were relocated from Lviv due to the moderate price for printing services.

Literary and artistical publications of the Ternopil region at the end of the 19th - the first third of the 20th century were called to life by the ever-increasing need for the Ukrainian word as a real factor in the nation's social progress, unionship of Ukrainians, increase in the level of their national consciousness. They were published on the private initiative of their founders - established or future outstanding figures, public and cultural individuals of Ukraine or the region.

***Keywords:** history of journalism, history of publishing, handwritten periodicals, youth periodicals, literary and artistic periodicals, Ternopil region.*

Постановка проблеми. Осмислити актуальні суспільні процеси неможливо без знання чинників, які формували його в минулому. Дослідження історії національного пресодрукування – важлива складова студіювання суспільних надбань в цілому, яке слугує культурному самопізнанню народу, формуванню його національної ідентичності. Ґрунтовне вивчення та критична, науково виважена оцінка попереднього досвіду потрібні для утвердження правдивої історії національної журналістики, яка складається з локальних історій

кожного регіону України. Важливим штрихом до цілісного портрету пресодрукування Тернопілля є історія видання літературно-мистецьких часописів у краї в кінці XIX – у першій третині XX століття, які зіграли важливу роль у гуртуванні українства краю. Це зумовлено кількома чинниками: по-перше, це були переважно рукописні гімназійні видання, тож до їх випуску долучалась національно активна молодь, по-друге, у міжвоєнний період, коли українськомовне пресодрукування тематично зазнало цензурних обмежень, саме публікація творів «красного письменства», які мали проукраїнське спрямування, стала важливим елементом формування української ідентичності та патріотичного виховання краян.

Літературно-мистецькі часописи Тернопілля означеного періоду ніколи не були темою окремих студій, лише побіжно згадувалися у журналістикознавчих дослідженнях, тож залишаються недостатньо вивченими. Перша хвиля зацікавлення ними пов'язана з 20–30-ми роками XX століття. Так, І. Кривецький у контексті часописів Галицького Поділля згадує три літературно-мистецьких часописів (без зазначення типу видання), що виходили на Тернопіллі наприкінці XIX – на початку XX століття: «Поступ» (Бережани), «Молодіж», «Ідея» (Тернопіль) [16, с. 10]. У 1930 році у серії «Праці бібліографічної секції» Українського наукового інституту книгознавства виходить фундаментальна «Бібліографія української преси 1816–1916» В. Ігнатієнка, у якій він фіксує чотири відповідних часописи: «Поступ», (Бережани), «Молодіж», «Ідея», «Перший промінь» (Тернопіль) [12, с. 116–119, 123, 134, 135]. Значним внеском у вивчення українськомовної періодики краю стало дослідження А. Животка «Рукописні часописи української молоді», у якому він серед інших характеризує і видання, що в різний час побачили світ у Бережанах, Кременці, Почаєві та Тернополі [14, с. 9].

Укладена українським бібліографом Є. Місилом у Польщі та видана в Канаді «Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19)» [1] згадує «Сяйво» та «Чар-Зілля» серед двадцяти восьми періодичних видань Тернопілля міжвоєнного періоду. М.

Мартинюк в «Українських періодичних виданнях Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939): Матеріали до бібліографії» описує двадцять п'ять часописів Тернопільщини, серед них «Хвилю», «Чар-Зілля» та «Юнацтво» [19].

Якісно новим кроком у вивченні історії видавничої справи в Україні стали дослідження науковців Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, відділення «Науково-дослідний центр періодики», зокрема значний внесок у вивчення періодики краю історико-бібліографічним дослідженням «Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.)» зробила М. Галушко [3]. Тож відсутність окремого ґрунтовного дослідження літературно-мистецьких часописів краю кінця ХІХ – першої третині ХХ століття зумовила необхідність наших студій.

Мета статті – відтворити цілісну картину становлення та функціонування літературно-мистецьких часописів Тернопілля у кінці ХІХ – першій третині ХХ століття, з'ясувати їх змістове наповнення і тематичне спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим українськомовним часописом краю була рукописна газета «Сніп», яку в 1876 році видавали учні Тернопільської гімназії – члени товариства «Громада». На її сторінках, крім новин у «Громаді» та Тернополі, вміщували літературні спроби гімназистів: поетичні та прозові твори, переклади, тож її цілком можемо вважати першим літературно-художнім виданням краю. «Громадівці» писали її від руки в кількох примірниках та читали на своїх зборах. За спогадами Є. Олесницького, її вийшло кільканадцять чисел, проте, на жаль, жодне не збереглося, бо у 1877 році, побоючись ревізії з Ради Шкільної Крайової, «громадівці» спалили «всі газетки, видані нами [членами тернопільського товариства. – *Т. Р.*] й іншими «Громадами» [21, с. 172–188].

Початок ХХ століття позначився цілою низкою рукописних журналів, що їх видавала учнівська молодь Бережанської гімназії. «Був це час помітного зросту української студентської молоді... зріст її кількості був помітний і очевидний. Це приносило з собою вже почуття сили і відповідальності, а разом з

тим народження нових організаційних форм життя молоді» [14, с. 7]. За спогадами учасника тих подій Михайла Західного, що редакційний комітет у складі о. Захара Орина, др. Франца Коковського і Михайла Західного упродовж 1900–1902 років видавав студентський тижневик «Поступ», відбиваний у 100 примірниках [11, с. 2–3.]. Видавці рукописного, літографованого літературно-наукового журналу прагнули зацікавити гімназійну молодь українською словесністю та літературною критикою, таким чином залучивши їх до літературної творчості. Відтак, на його сторінках вміщувалися поетичні, прозові твори, літературно-критичні статті учнів бережанської гімназії [29]. Так, у числі першому за 1902 рік у верхній частині шпальти друкували поетичні твори, у нижній – прозу, літературно-критичні статті (н-д, стаття «Значінне Шашкевича»). На двох останніх сторінках випуску у рубриці «Бібліографія» подавався список книжок, які можна було купити у редакції «Поступу». До речі, члени редакційного комітету зазначених «Поступу» в подальшому професійно займалися журналістикою: Михайло Західний – став у майбутньому відомим редактором та журналістом, а Франц Коковський – відомим українським художником-графіком [26, с. 139].

У січні 1904 року вийшло друком і перше число «Молодіжи» – «Місячника для учащоїся молодіжи». Це було велике за обсягом видання (348–368 сторінок річно) у м'якій кольоровій палітурці. Часопис ставив за мету «вціпляти і піддержувати здорового духа горячого патріотизму нашої молодіжи, розбуджуючи разом в ній змиловане до витривалості, розумної праці» [17, с. 1], «прийти з помочю» до тих молодих людей, які «понимають поважно працю над собою і хочуть стати позитивними членами суспільности» [18, с. 1]. Тож кожне число місячника відкривалося висловлюваннями видатних українців про віру у світле майбутнє свого народу, рідну українську мову, необхідність наполегливого навчання та праці. На сторінках часопису друкували різноматичні статті про життя і творчість українських та зарубіжних письменників, зразки їхніх літературних творів, пізнавальні матеріали з української та зарубіжної історії, природознавства, графології, книгознавства. У

виданні публікували поетичні та прозові твори українських та зарубіжних авторів, зокрема Б. Лепкого, М. Старицького, І. Франка, Н. Кобринської, Марка Вовчка, М. Коцюбинського, Катрі Гриничевої, переклади з Й. В. Гете, А. Чехова, Ж. Верна та багатьох інших. З огляду на юну читацьку аудиторію, постійними рубриками також були «Жарт і правда», «Загадки і питання», «Гра і забави», «Розв'язки загадок». Особливу увагу редакція часопису приділяла питанням морального та фізичного виховання учнівської молоді. Варто згадати статті «Десять заповідей для учеників» (1905, Ч. 8/9), «Що молодим про алкоголь знати треба» (1905, Ч. 2, 3), «Як у світі жити? або Правила доброго виховання» (1905, Ч. 3–12). Деякі публікації часопису виходили окремими виданнями накладом «Молодіжи». Попри те, що видання не самоідентифікувалось як літературно-художнє, аналіз його тематичного наповнення дозволяє нам зачислити його до цієї групи.

У 1905 році відродилося видання рукописних часописів і в новоствореній українській тернопільській гімназії. Тут з'являється одразу два рукописні гектографовані видання: «ученича часопись» «Перший промінь» та гімназійний літературно-науковий часопис «Ідея». Щодо першого, то відомостей про нього дуже мало, оскільки до нашого часу не дійшло жодного числа. А літературно-науковий часопис «Ідея» видавався спершу як місячник (1905 – перша половина 1906 років), а згодом як двотижневик (1906). Його редагував тодішній тернопільський гімназист Микола Венгжин (під псевдонімом Тарас Вірний) – в подальшому знаний громадський і культурний діяч, один з організаторів та активних працівників Пресової Кватири УСС, редактор часопису «Червона Калина» Микола Угрин-Безгрішний.

«Бажаємо світла для себе і для Вас на те, щоб його пізніше нести між наш народ» – так визначала редакція мету часопису [13, с. 1.]. Допомогти національно-свідомим молодим людям реалізувати свої творчі здібності було чи не головним завданням новоствореного часопису, тож на його сторінках публікували вірші (ліричні та національно-патріотичні) літераторів-початківців, рецензії на них та статті громадсько-патріотичної тематики.

Вирізняльною рисою часопису була рубрика «Критика Ідеї ч. “...”» (згодом «Рецензії Ідеї ч. “...”»), де друкувалися рецензії на всі художні твори, опубліковані в певному числі.

Для стимулювання творчої активності на другому році виходу часопису редакція оголосила конкурс на кращу новелу чи оповідання з життя українських учениць, переможцеві якого обіцяла надіслати добірку українських книг, серед них і альманах молодих тернопільських поетів «Primula Veris».

Окрім того, на сторінках часопису порушували соціально-етичні та громадсько-патріотичні проблеми, актуальні для молоді: про шкоду паління, роль жінки у суспільстві, що таке справжній патріотизм тощо [28].

Аналогічні проблеми порушували і в іншому рукописному виданні тернопільських гімназистів – двотижневику «Праця» (1906). Тут тернопільські гімназисти вміщували свої художні твори і статті національно-патріотичного та літературознавчого змісту, зокрема вірші Юрія Заборовського, Івана Даниліва, оповідання Д. Замонстинського, В. Стосівського, Н. Стефановича а також під назвою «Гімни студентські» – «Гімн тернопільських студентів» (на мотив «Чоловіче бійся Бога»). Окрім того, у рубриці «З нашого життя» («Наша хроніка») публікувалися дописи про навчання та діяльність гімназійної громади. Тут же містилося повідомлення про місячник «Ідея» [3, с. 88–89].

У міжвоєнний період (1920–1939) центром пресодрукування став Кременець – давній осередок освіти та культури. Національно-культурне життя тут формувалося під впливом визначних організаторів суспільного життя, таких, як С. Жук, В. Кавун, М. Черкавський, Б. Козубовський, В. Дорошенко, С. Бачинський, О. Вітенко та інші. У цей час до Кременця на запрошення «Просвіти» з Тарнова переселилися відомий педагог А. Животко та професор В. Біднов. Важливу роль у процесі патріотичного виховання молоді у 20–30-ті роки відіграли й українські школи Кременеччини. Особливо слід відзначити Кременецьку українську приватну гімназію, у якій навчалися майбутні відомі письменники, вчені, громадсько-політичні діячі, серед них – Улас Самчук, Оксана Лятуринська, Марія Кавун-Кремінярівська, Кирило Куцюк-Кочинський

та інші. Тож не дивно, що вже на початку 20-х років у Кременці з'являються перші українські рукописні молодіжні та учнівські часописи: «Перші кроки» (1921–1922), «Юнацтво» (1922), «Хвиля» (1923) та «Проліски» (1924). Усі вони так чи інакше пов'язані з освітніми осередками краю.

Перше число рукописного журналу гуртка учнів четвертого класу Кременецької I вищої початкової школи «Перші кроки» побачило світ 15 листопада 1921 року. У передмові його видавці окреслили свої завдання: «Видавництво часопису поставило метою зарисовання життя, настроїв і душі учащої молоді нашого міста» [14, с. 12.]. На його сторінках, окрім національно-патріотичної публіцистики, вміщено чимало прозових та поетичних дитячих творів такої самої тематики, значну кількість становлять матеріали, присвячені Тарасові Григоровичу Шевченку. За словами А. Животка, видання було «фактично єдиним органом, що так чи інакше відбивав на своїх сторінках прояви українського життя міста та ширив українську думку глибоко просякнутими національним почуттям писаннями» [14, с. 12.].

Видання вирізнялося високим рівнем художнього оформлення, і це дає змогу припустити, що його здійснював професійний художник [22, с. 139.]. Достатньо великий за обсягом, як для такого типу видань, часопис (20 сторінок) розбірливо переписували в кількості 15–20 примірників і поширювали «в той спосіб, що розносили в ті місця, де була надія продати, та до поодиноких громадян». На виручені кошти купували папір та фарби для наступних видань. На жаль, виручених коштів не вистачало, а ставлення до часопису як з боку педагогів (за винятком управителя школи Василя Дорошенка – одного із засновників кременецького товариства «Просвіта»), так і українського громадянства міста було байдужим [14, с. 12], тож, проіснувавши лише п'ять місяців, він перестав виходити.

У 1922 році нелегальний літературно-мистецький гурток учнів Кременецької української приватної гімназії «Юнацтво», головою якого був майбутній видатний український письменник Улас Самчук, почав видавати однойменний рукописний альманах [30, с. 34]. Для отримання офіційного

дозволу на видання часопису гуртківцями було надіслано прохання до кураторіуму шкільництва у Луцьку (лист від 22 лютого 1922 року) [7, арк. 13]. У відповіді, що прийшла на ім'я директора гімназії С. Міляшкевича (лист № 2069/22), зазначалося, що одного бажання учнів для випуску часопису недостатньо. «Крім того, необхідно подати довідку, у якій зазначити, в яких часових межах буде той часопис виходити, чи буде друкуватися і де, буде поширюватися лише серед молоді навчального закладу чи і за його межами, і зрештою, чи бере на себе пан Директор обов'язок бути редактором того часопису і взяти усю юридичну відповідальність» [7, арк. 14]. Це певною мірою стало на заваді ініціаторам, проте не змінило їхніх намірів самостійно видавати власні твори. За словами У. Самчука, редакція «Юнацтва» розташовувалась у помешканні гімназиста А. Чернобая у передмісті. Тут регулярно збиралися гуртківці, обговорювали твори, які планували до публікації, тощо [24, с. 60].

Видання (єдиний примірник якого зберігається у фондах Державного архіву Тернопільської області) ставило за мету «поглиблення знайомства з рідною літературою й взагалі гуртування молодих національних сил» [7, арк. 16]. Часопис вміщує різножанрові твори та переклади членів гуртка, які мали виражене романтичне та національно-патріотичне звучання: Станіслави Гродзінської, Уласа Самчука, Сергія Стельмащука, Андрія Удановича, А. Корнобая, П. Мальченюка та інших [7, арк. 15–22 зв.]. На сторінках видання вперше опублікував свої вірші Улас Самчук. Його твір «Не любити – не можу свою я країну...» сповнений щирого юнацького бажання висловити свої патріотичні почуття [7, арк. 19, 19 зв.]. Про наміри продовжувати видання альманаху свідчить той факт, що після окремих творів стоїть примітка «Продовження в слідуючому номері» [7, арк. 18 зв., 21 зв.]. Усього побачило світ три числа часопису [19, с. 247].

«Юнацтво» знайшло підтримку в молодіжному середовищі та серед освіченого національно свідомого дорослого населення міста, яке охоче його купувало (наклад рукописного часопису, тиражованого на гектографі, становив 60 примірників) [14, с. 13.].

Непорозуміння між гуртківцями призвели до виходу з нього декількох найактивніших членів на чолі з Уласом Самчуком, що стало причиною припинення виходу часопису [3, с. 166]. Натомість у лютому 1923 року вони починають видавати новий літературний часопис «Хвиля». Довкола навоствореного журналу, що закликав молодь, «в якій бурлять свіжі, хоч ще й не загартовані сили... до гурту» [3, с. 166.], об'єдналися молоді автори не лише з Кременеччини, а й з Вишнівця, Радивилова, Почаєва тощо. На сторінках альманаху публікували твори У. Самчука, А. Гайового, А. Офіренка (псевдонім), Ф. Північенка та інших. Велику допомогу у видавництві часопису надавав професор Української приватної гімназії імені І. Стешенка, активний член «Просвіти» Василь Кавун. Оскільки видання мало яскраве національно-соціальне спрямування, то цензурні утиски та арешти поліції спричинилися до того, що після двох чисел літературний журнал припинив своє існування [14, с. 13]. Сам Улас Самчук в автобіографічній повісті «Юність Василя Шеремети» зазначав, що вийшло три числа часопису [25, с. 58].

Ще одним виданням, що стояло на засадах національно-свідомого виховання і виходило в означений час у Кременці, став рукописний часопис гуртка української молоді «Проліски». Як і в його попередниках, тут вміщували матеріали, які порушували актуальні проблеми тогочасного суспільно-культурного життя, їх розуміння молоддю, а також художні твори дітей: вірші, короткі оповідання, зразки популярного аналізу творчості Т. Г. Шевченка тощо. На жаль, побачило світ лише три числа часопису [3, с. 165.].

Наприкінці 1922 року осередок товариства, до якого входили А. Животко, Н. Кибалюк, С. Жук, В. Кавун, М. Герасименко та інші, задумав видання власного літературно-мистецького часопису. В ухвалі ініціативної групи зазначено, що «Видання альманаха є потрібне й корисне для ширення культ[урно]-освіт[ньої] справи; альманах складається з трьох відділів: літературного, культурно-освітнього й кооперативного; грошові засоби дістаються позичково у деяких осіб, що співчують національній к[ультурно]-о[світній] роботі, а також шляхом влаштування просвітянськими артистичними

15 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 54. 2022

гуртками на повіті вистав... В цілях піднесення літературної вартості альманаху, співробітниками, крім сил місцевих, мусять бути запрошені ще особи знані вже в літературному світі» [6, арк. 1]. У травні 1923 року вийшов альманах «Віра» обсягом 40 сторінок, до якого ввійшли поезії, спогади, статті на історичні теми, був укладений і віддрукований, та весь наклад і набір часопису поліція конфіскувала і знищила. Єдиний примірник «Віри», що дивом уникнув знищення, зберігався до Другої світової війни в бібліотечних фондах Українського історичного кабінету у Празі [23, с. 106].

У середині 1928 року до Тернополя переїхала редакція ілюстрованого журналу для українських родин «Чар-Зілля», що виходив у Львові з вересня 1927 року за редакцією Василя Семчишина. Сюди його привела значно нижча, ніж у Львові, ціна на послуги друкарні, що було важливо для видання, яке утримувалося виключно коштом від передплати [9, с. 133–134]. У листі до Є.-Ю. Пеленського від 21 вересня 1928 року редактор і видавець «Чар-Зілля» розкрив своє розуміння змісту часопису: «... на маленьких 8-ох сторінках мусить вміщувати статті про найріжнорідніші теми, белетристику, гумор, практичні поради, оголошення і т. д. При тому мусить рахуватися з густом [інтересами] більшості передплатників» [15, с. 273]. Разом із тим видання «завжди стоятиме на національному становищі. Коли ж річ іде про соціальне питання, то «Ч-з» [«Чар-зілля»] завжди буде заступати інтереси українських працюючих верств» [15, с. 274]. З огляду на задеклароване читацьке призначення – ілюстроване видання для українських родин – редакція формулює засадові завдання часопису у статті «Від Видавництва», вміщеній у першому числі відновленого часопису: «інформувати про події в краю і за кордоном та про найновіші здобутки культури, щоб ми не відстали від життя... приносити нам поживу для душі, розраджувати нас в нашому горю і вказувати нам шляхи, якими нам годиться йти до спільної цілому народові цілі» [2, с. 1].

Редакція журналу запрошувала до співпраці українських письменників, митців, громадських діячів, учених, незважаючи на їхню політичну заангажованість, вважаючи надмірну політичну роздрібленість однією з

головних вад тогочасного українського суспільства, виступаючи за консолідацію всіх національно свідомих сил. Засобами, що можуть об'єднати всі розрізнені групи українства, редакція часопису вбачала літературу, мистецтво, науку, тож на сторінках часопису публікували насамперед твори красного письменства українських та зарубіжних авторів (К. Гриневичевої, О. Грицяя, І. Крушельницького, М. Вороного, В. Постригача, Й. В. Гете, М. Зоценка, А. Панчіні, Р. Тагора, А. Франса та інших), біографії знаних культурних та громадських діячів, спогади про непересічних українців та вагомі історичні події («Ольга Кобилянська» (1927, Ч. 2–4), «Пам'яти Марка Вовчка» (1927, Ч. 5/6)), про українське книго- і пресодрукування, бібліотечну справу («Товариська культура і книжка» (1928, Ч. 10), «Творім укр. бібліотеки по містах» (1928, Ч. 11)), популяризацію театру і кіно («Просвіта і Кіно» (1928, Ч. 13), «Творім провінціальні театри» (1928, Ч. 14)), також друкувалися просвітницькі та виховні матеріали. Багатою була і зображувальна палітра видання: на його сторінках чимало світлин і малюнків із короткими коментарями до них.

У 1929–1930 роках у Терноплі з друкарні О. Салевича і Спілки виходить у світ «Літературно-науковий вістник». Невисока ціна на друкарські послуги, що пропонував Олександр Салевич – справжній патріот і громадський діяч, активний член багатьох тернопільських культурно-освітніх товариств, – сприяли поживленню видавничої справи у краї. Загалом у Тернополі побачило світ вісім чисел журналу, за його редакцію відповідав Петро Костелюк [27, с. 56]. Це відоме в Галичині та за її межами видання також зазнало цензурних утисків. «Літературно-науковий вістник» за лютий 1930 року було конфісковано за публікацію у ньому статті Євгена Поленського «Західно-Українська етнографія», де, зокрема, замість прийнятих у Речі Посполитій термінів «Малопольска», «руський», «русин» було вжито відповідно «Західна Україна», український («десять літ на Західній Україні», «Гуцульщини, одного з найцікавіших українських країв», «Українського люду Західної України» тощо) [5, арк. 9; 6, арк. 23, 23 зв.].

У 1930 році, хоч і ненадовго, відродилися і видання місцевої періодики. Перше і єдине число літературного тижневика «Сяйво» вийшло у Тернополі 1 січня 1930 року. У редакційному зверненні «До читачів» було задекларовано амбітні завдання часопису звільнити національну словесність від будь-якого впливу політики, очистити українську літературну мову від чужих слів, популяризувати вартісну сучасну літературу, «щоби тим зрівняти її зі світовими», і на цьому ґрунті об'єднати українців на етнографічних землях та в еміграції [8, с. 1].

Зміст наявного числа складали поетичні і прозові твори виразно національного спрямування (Федір Безрідний «В неволі Кремлю»; Морозенко «Велетні українського народу», «Усі до нас!»; Ярема Семчук «Вперед!»; М. С. В. «Емігрант»; Микола Гурко «Жду Тебе» тощо), окремі рубрики «З під Лоба», «Байда», «Бібліографія», листування з читачами та оголошення. На сторінках «Подільського голосу» перше число літературного тижневика «Сяйво» було схарактеризовано як «орган гуртка молоді, що ставить перші кроки на літературній ниві», але як «видання скромне і зміст (проза і поезія) теж дуже скромненькі» [20, с. 1]. Відсутність належного матеріального підкріплення унеможливило подальший випуск часопису.

Висновки. Усього за більше, ніж півстолітній період (1876 – 1930 рр.) на Тернопіллі побачили світ тринадцять українськомовних часописів (вісім рукописних і 5 друкованих), які ми можемо кваліфікувати як літературно-мистецькі. Чітко вирізняється три осередки їх видання: Бережани, Тернопіль та Кременець.

Уже перший українськомовний часописом краю – рукописна газета членів учнівського товариства «Громада» «Сніп» (1876) мала риси літературного часопису. Помітно, що рукописні літературно-мистецькі часописи («Поступ», (Бережани); «Ідея», «Перший промінь», «Праця» (Тернопіль); «Перші кроки», «Юнацтво», «Хвиля», «Проліски» (Кременець)) видавалися учнями гімназій. Тернопільські і бережанський часопис датуються періодом Австро-Угорського панування, кременецькі рукописні видання – 20-ми роками міжвоєнного періоду,

18 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 54. 2022

коли у місті відкрилась українська гімназія та активно діяло товариство «Просвіта». Усі вони містили художні твори (поетичні та прозові) в першу чергу самих гімназистів, а також українських письменників і поетів, а також статті національно-патріотичного та літературознавчого характеру. Ці видання відзначаються невеликим обсягом, обмеженою читацькою аудиторією (патріотично налаштовані гімназисти) і нетривалим періодом існування – зазвичай вдавалося видати кілька чисел. Окремі видання («Ідея», «Перший промінь», «Юнацтво») тиражувалися на гектографі.

Друковані літературно-мистецькі часописи краю («Молодіж», «Чар-зілля», «Літературно-науковий вістник», «Сяйво» (Тернопіль), «Віра» (Кременець)) відзначаються широкою автурою, високим рівнем опублікованих у них творів. Два з п'яти видань («Чар-зілля» та «Літературно-науковий вістник») не були власне тернопільським, а їх редакції передислокувалися у місто зі Львова через помірну ціну на друкарські послуги в українській друкарні «О. Салевича і Спілки». «Молодіж» та «Літературно-науковий вістник» мали великий обсяг (більше 300 сторінок і значний наклад).

Літературно-мистецькі видання краю видавалися з приватної ініціативи їх засновників – тодішніх чи майбутніх видатних постатей, громадських та культурних діячів України чи краю (Є. Мандичевський, М. Західний, М. Угрин-Безгрішний, У. Самчук, В. Семчишин та інші).

Літературно-мистецькі видання Тернопільщини кінця ХІХ – першої третини ХХ століття були покликані до життя щораз більшою потребою в українському слові як реальному чинникові суспільного поступу нації, гуртуванням українців, піднесенням рівня їхньої національної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західно-Українській Народній Республіці (1918–19) / уклад Є. Місило. Едмонтон, Альберта: Видавництво Канадського інституту українських студій. Альбертський університет, 1991. 250 с.

2. Від видавництва. Чар-Зілля. 1928. Ч. 1. С. 1.
3. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.): історико-бібліографічне дослідження / НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника; Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; відп. ред. Л. В. Снісарчук. Львів, 2008. 352 с.
4. Державний архів Тернопільської області. Тернопільське воєводське управління. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1471 (Інформація повітових староств про конфіскацію періодичної преси) [укр., польськ.]. 52 арк.
5. Державний архів Тернопільської області. Ф. 275. Тернопільський комісаріат державної поліції. Оп. 1. Спр. 568 (Листування з Тернопільським староством та органами прокуратури про конфіскацію окремих українських націоналістичних газет і журналів) [польськ., укр.]. 91 арк.
6. Державний архів Тернопільської області. Ф. 348. Кременецьке повітове управління товариства «Просвіта». Оп. 1. Спр. 422 (Протоколи засідань видавничої секції українського товариства «Просвіта») [укр.]. 5 арк.
7. Державний архів Тернопільської області. Ф. 351. Кременецька Українська гімназія. Оп. 1. Спр. 52 (Листування з Кураторією Волинського шкільного округу про видачу дозволу на видання шкільного журналу «Юнацтво», про зарахування на навчання учнів інших віросповідань та іншим питанням) [польськ., укр.]. 38 арк.
8. До читачів! Сяйво. 1930. Ч. 1. С. 1.
9. Дроздовська О. Журнал «Чар-Зілля» (1927–1928 рр.): концептуальні проблеми й засоби їх реалізації. Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р./ за ред. М. М. Романюка. Львів, 2003. С. 133–145.
10. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939): історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2001. 364 с.
11. Західний М. Як Іван Франко післав мене до гімназії. Діло. 1926. Ч. 119/120. С. 2–3.

12. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.): історико-бібліографічний етюд. К.: Державне видавництво України, 1926. 76 с.
13. І знову сьміємо йти до Вас Товариші! Ідея. 1906. Ч. 1. С. 1.
14. Животко А. Рукописні часописи української молоді. Львів : Накладом Тов-а «Взаїмна Поміч Українського Вчительства», 1938. 16 с.
15. Качкан В. Із редакційно-видавничої теки Євгена Пеленського (за епістолярієм). Хай святиться ім'я твоє: Українознавство та пресологія (XIX – перша половина XX ст.) / наук. ред. М. Романюк. Кн. 3. Львів: Фенікс, 1998. С. 273–278.
16. Кревецький І. Часописи Галицького Поділля: історико-бібліографічні матеріали з рр. 1882–1927. Часописи Поділля: історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776–1926) та 10-ліття існування УС РР. Вінниця, 1927–28. С. 3–21.
17. Мандичевський Є. Дорога молодіже! Молодіж. 1904. Ч. 1. С. 1.
18. Мандичевський Є. Від редакції. Молодіж. 1904. Ч. 10. С. 1
19. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939): матеріали до бібліографії / передм. М. Вальо. Львів, 1998. 298 с.
20. Новий український часопис в Тернополі. Подільський Голос. 1930. Ч. 1. С. 1.
21. Олесницький Є. Мої гімназійні літа. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / підбір, упорядк. та ред. текстів; комент. Степана Яреми. Тернопіль; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Львівське крайове товариство «Рідна Школа», 1998. С. 172–188
22. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника; Відділення «Науково-дослідний центр періодики». Львів : Каменярь, 2001. С. 139.
23. Сагарда М. Завдання бібліографії української періодики. Українська бібліографія: методолог. зб. К., 1928. Вип. 1. С. 87–106.

24. Самчук У. На білому коні. На коні вороному : спомини і враження у 2 ч. Острого: Видавництво «Національний ун-т «Острозька академія», 2007. 424 с.

25. Самчук У. Юність Василя Шеремети : роман / передм. В. Шанюка. Рівне : Волинські обереги, 2005. 326 с.

26. Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопедичного словника / за ред. М. М. Романюка. Львів, 1995. Вип. II. С. 126–128

27. Українські часописи Львова (1848–1939): іст.-бібліограф. дослідж. : у 3 т. / уклад. М. М. Романюк, М. В. Галушко. Львів: Світ, 2003. Т. 3, кн. 2 : 1929–1939 рр. 928 с.

28. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Львів. Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка. Оп. 1. Спр. 2829 (Часопис «Ідея»). 28 арк.

29. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Львів. Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка. Оп. 1. Спр. 2835 (Часопис «Поступ»). 8 арк.

30. Чернихівський Г. Улас Самчук : сторінки біографії. Тернопіль : Збруч, 2005. 246 с.

REFERENCE

Chernykhivskiy, H. (2006) *Ulas Samchuk: storinky biohrafii* [Ulas Samchuk: biography pages]. Ternopil: Zbruch.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State archive of Ternopil region]. Stock 231. Ternopilske voievodske upravlinnia [Ternopil Voivodeship Administration]. Description 1. Case 1471 (Informatsiia povitovykh starostv pro konfiskatsiiu periodychnoi presy) [Information of district elders on confiscation of periodicals] [Ukr., Polish]. 52 sh.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State archive of Ternopil region]. Stock 275. Ternopilskiy komisariat derzhavnoi politsii [Ternopil State Police Commissariat.]. Description 1. Case 568 (Lystuvannia z Ternopilskym starostvom ta orhanamy prokuratury pro konfiskatsiiu okremykh ukrainskykh natsionalistychnykh hazet i zhurnaliv) [Correspondence with the Ternopil Eldership and the prosecutor's

office about the confiscation of certain Ukrainian nationalist newspapers and magazines] [Ukr., Polish.]. 91 sh.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State archive of Ternopil region]. Stock 348. Kremenetske povitove upravlinnia tovarystva «Prosvita» [Kremenets district administration of «Prosvita» society.]. Description 1. Case 422 (Protokoly zasidan vydavnychoi sektsii ukrainskoho tovarystva «Prosvita») [Protocols of meetings of the publishing section of the Ukrainian society «Prosvita»] [Ukr.]. 5 sh.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State archive of Ternopil region]. Stock 351. Kremenetska Ukrainska himnaziia [Kremenetsk Ukrainian Gymnasium]. Description 1. Case 52 (Lystuvannia z Kuratoriieiu Volynskoho shkilnoho okruha pro vydachu dozvolu na vydannia shkilnoho zhurnalu «Iunatstvo», pro zarahuvannia na navchannia uchniv inshykh virospovidan ta inshym pytanniam) [Correspondence with the Board of Trustees of the Volyn School District regarding the issuance of a permit to publish the school magazine «Iunatstvo», regarding the enrollment of students of other faiths and other issues] [Ukr., Polish.]. 38 sh.

Do chytachiv! [To the readers!] (1930) *Siaivo*, 1, 1.

Drozdovska, O. (2003). Zhurnal «Char-Zillia» (1927–1928 rr.): kontseptualni problemy y zasoby yikh realizatsii. In M. M. Romaniuk (Ed.) *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist : dop. ta povidoml. vosmoi Vseukr. nauk.-teoret. konf., Lviv, 24–26 zhovt. 2003 r.* [Ukrainian periodicals: history and modernity: supplement. and reported of the eighth All-Ukrainian science and theory conference, Lviv, October 24–26. 2003]. (pp. 133–145). Lviv.

Drozdovska, O. (2001) *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian periodicals of the district cities of Galicia (1865–1939): historical and bibliographical research]. Lviv.

Halushko, M. (2008). *Ukrainski chasopysy Ternopolia i Ternopilshchyny (1886–1944 rr.): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian periodicals of Ternopil and Ternopil region (1886–1944): historical and bibliographical research]. Lviv.

Ihnatienko, V. (1926). *Ukrainska presa (1816–1923 rr.): istoryko-bibliohrafichni etiud* [The Ukrainian press (1816–1923): historical and bibliographical study]. K.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy.

I zнову smiiemo tyty do Vas Tovaryshi! [And again we dare to go to you Comrades!] (1906). *Ideia*, 1, 1.

Kachkan, V. (1998). Iz redaktsiino-vidavnychoi teky Yevhena Pelenskoho (za epistolariiem) [From the editorial and publishing portfolio of Yevhen Pelenskyi (according to the epistolary)]. In M. Romaniuk (Ed.) *Khai sviatytisia imia tvoie: Ukrainoznavstvo ta presolohiia (XIX – persha polovyna XX st.)* [Hallowed be your name: Ukrainian studies and pressology (19th - first half of 20th centuries)], 3, (pp. 273-278). Lviv: Feniks.

Krevetskyi, I. (1927–28). Chasopysy Halytskoho Podillia: istoryko-bibliohrafichni materialy z rr. 1882–1927 [Press of Halytskyi Podillia: historical and bibliographical materials from 1882–1927]. *Chasopysy Podillia: istorychno-bibliohrafichniy zbirnyk z nahody 150-littia pershoi hazety na Ukraini (1776–1926) ta 10-littia isnuvannia US RR* [Periodicals of Podillia: a historical and bibliographic collection on the occasion of the 150th anniversary of the first newspaper in Ukraine (1776–1926) and the 10th anniversary of the existence of the Ukrainian Socialist Republic]. (pp. 3-21). Vinnytsia.

Mandychevkyi, Ye. (1904). Doroha molodizhe! [Dear youth!]. *Molodizh*, 1, 1.

Mandychevskyi, Ye. (1904). Vid redaktsii [From the editorial office]. *Molodizh*, 10, 1.

Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914–1939): materialy do bibliohrafii* [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, the countries of Central and Western Europe (1914–1939): materials for the bibliography]. Lviv.

Misylo, Ye. (Ed.). (1991). *Bibliohrafiia ukrainskoi presy v Polshchi (1918–39) i Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi (1918–19)* [Bibliography of the Ukrainian press in Poland (1918–39) and the Western Ukrainian People's Republic (1918–19)]

Edmonton, Alberta: Vydavnytstvo Kanadskoho instytutu ukrainskykh studii. Albertskyi universytet.

Novyi ukrainskyi chasopys v Ternopoli [New Ukrainian magazine in Ternopil]. (1930). *Podilskyi Holos*, 1, 1.

Olesnytskyi, Ye. (1998). *Moi gimnaziini lita* [My high school years]. S. Yarema (Ed.) *Yuvileina knyha Ukrainskoi himnazii v Ternopoli. Do storichchia zasnovannia. 1898–1998* [Jubilee book of the Ukrainian gymnasium in Ternopil. To the centenary of the foundation. 1898–1998]. (pp. 172-188). Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka; Lvivske kraiove tovarystvo «Ridna Shkola».

Pavliuk, I. (2001). *Ukrainska lehalna presa Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia 1917–1939, 1941–1944 rr.* [Ukrainian legal press of Volyn, Polissia, Kholmschyna and Podlasie 1917–1939, 1941–1944]. Lviv: Kameniar.

Romaniuk, M. (Ed.). (1995) *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklopedychnoho slovnyka* [Ukrainian journalism in names: materials for an encyclopedic dictionary], II. (pp. 126-128). Lviv.

Romaniuk, M. & Halushko M. (Eds.). (2003). *Ukrainski chasopysy Lvova (1848–1939): ist.-bibliohraf. doslidzh* [Ukrainian periodicals of Lviv (1848–1939): historical and bibliographical research], 3 (2). Lviv: Svit.

Saharda, M. (1928). *Zavdannia bibliohrafii ukrainskoi perodyky* [Tasks of bibliography of Ukrainian periodicals]. *Ukrainska bibliohrafiia: metodoloh. zb.* [Ukrainian bibliography: methodological collection], 1. (pp. 87-106). Kyiv.

Samchuk, U. (2007). *Na bilomu koni. Na koni voronomu: spomyny i vrazhennia u 2 ch.* [On a white horse. On a raven horse: memories and impressions in 2 parts]. Ostroh: Vydavnytstvo «Natsionalnyi un-t «Ostrozka akademiia».

Samchuk, U. (2005). *Yunist Vasylia Sheremety* [The youth of Vasyl Sheremeta]. Rivne: Volynski oberehy.

Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy, Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv.]. Stock 309. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka [Shevchenko Scientific Society.]. Description 1. Case 2829 (Chasopys «Ideia» [«Idea» magazine]). 28 sh.

Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy, Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv.]. Stock 309. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka [Shevchenko Scientific Society.]. Description 1. Case 2835 (Chasopys «Postup» [«Postup» magazine]). 8 sh.

Vid vydavnytstva [From the publishing house] (1928). *Char-Zillia*, 1, 1.

Zakhidnyi, M. (1926) Yak Ivan Franko pislav mene do himnazii [How Ivan Franko sent me to gymnasium]. *Dilo*, 119/120, 2-3.

Zhyvotko, A. (1938). Rukopysni chasopysy ukrainskoi molodi [Handwritten magazines of Ukrainian youth]. Lviv: Nakladom Tov-a «Vzaimna Pomich Ukrainskoho Vchytelstva».